

Uchwała Nr X/ 154/99
Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego
z dnia 11 października 1999 r.

w sprawie ustanowienia herbu województwa świętokrzyskiego.

Na podstawie art.18, pkt. 20 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa /Dz.U. Nr 91, poz. 576, Nr 155,poz.1014, Nr 160, poz.1060, Nr 162, poz.1126/ oraz art. 3 ustawy z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach /Dz. U. Nr 31, poz. 130, Nr 162, poz. 1126/ uchwała się, co następuje:

§ 1.

Ustanawia się herb województwa świętokrzyskiego o wzorze określonym w załączniku nr 1 do niniejszej uchwały. Uzasadnienie heraldyczne herbu województwa świętokrzyskiego zawiera załącznik nr 2 do niniejszej uchwały.

§ 2.

Zasady i okoliczności stosowania herbu województwa świętokrzyskiego określa Zarząd Województwa Świętokrzyskiego.

§ 3.

Herb województwa powinien być wykorzystywany, odtwarzany i umieszczany w sposób i okolicznościach zapewniających mu należyty szacunek, z jednoczesnym unikaniem jego nadmiernej stylizacji i uproszczeń.

§ 4.

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Świętokrzyskiego.

§ 5.

Uchwałę przekazuje się Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji.

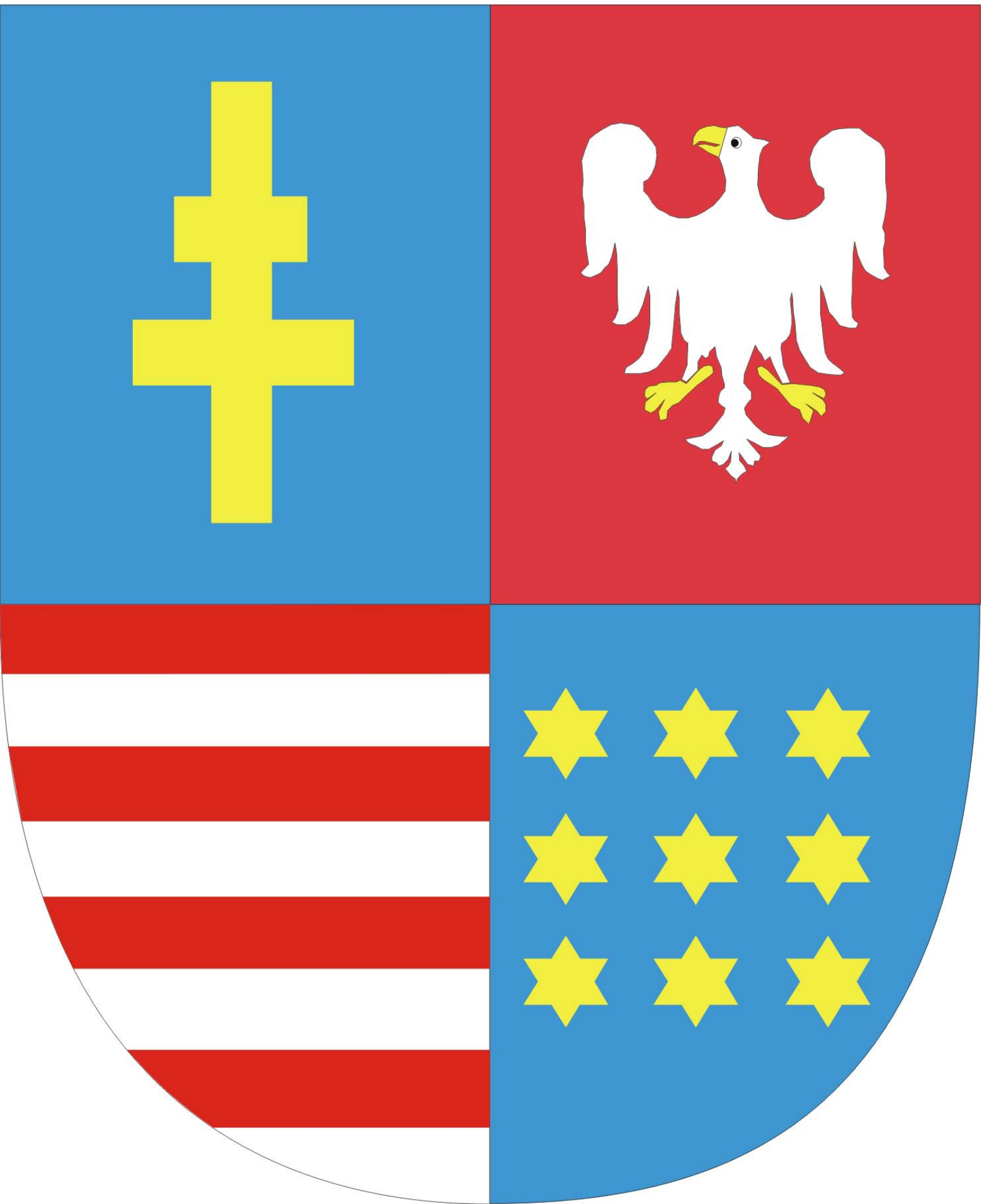
§ 6.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Sejmiku

Henryk Długosz

UZASADNIENIE HERALDYCZNE

HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Opracowanie: dr Jerzy Michta

Herb województwa świętokrzyskiego nawiązuje do tradycji historycznej regionu i heraldyki ziemskiej z czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej. Tradycję regionu reprezentuje godło benedyktynów tysogórskich, czyli podwójny krzyż patriarchalny pochodzący z Bizancjum, nazywany też karawaką (karawiką). Natomiast heraldykę ziemską reprezentują herby tych województw istniejących do końca XVIII wieku, na terenach których znajduje się obecne województwo świętokrzyskie, to jest herb dawnego województwa sandomierskiego (na tarczy dwudzielnej w słup, w polu prawym osiem pasów czerwono - srebrnych, w polu lewym błękitnym, dziewięć gwiazd złotych sześciopromiennych) oraz herb dawnego województwa krakowskiego (w polu czerwonym orzeł biały, będący również herbem państwa polskiego oraz herbem osobistym władcy). W okresie średniowiecza i nowożytnym, orzeł biały był również herbem miast królewskich, w tym Sandomierza, co potwierdza zachowana pieczęć tego miasta z roku 1563 (Rękopis Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, sygnatura: MNK 563/55). Do wykorzystywania dawnych herbów ziemskich przy tworzeniu nowych herbów województw, zachęca również Polskie Towarzystwo Heraldyczne.

W XV-XVIII wieku granice województwa sandomierskiego, bez powiatów pilzneńskiego i stężyckiego, pokrywały się z granicami województwa kieleckiego aż do 1975 roku. Był to obszar zamknięty od zachodu, północy i wschodu rzekami Pilicą i Wisłą; natomiast od południa rzekami Nidą i Nidzicą.

Interesująca nas granica między województwami sandomierskim i krakowskim przebiegała do końca XVIII wieku, prowadząc od południa, od rzeki Wisły, między Opatowcem należącym do województwa sandomierskiego, a krakowskimi Koszycami. Następnie przebiegała obok Kazimierzy Wielkiej, Skalbmierza, Działoszyc, należących do województwa krakowskiego, w kierunku Jędrzejowa, pozostającego również w granicach województwa krakowskiego. Dalej skręcała w kierunku Oksy (Okszy) i Secemina, miejscowości pozostających w granicach województwa sandomierskiego.

Uwzględniając obecne granice administracyjne województwa świętokrzyskiego w stosunku do podziałów administracyjnych okresu staropolskiego, można powiedzieć, że 3/4 jego obszaru to teren dawnego województwa sandomierskiego, a 1/4 to teren dawnego województwa krakowskiego.

Województwo sandomierskie, jak większość polskich województw powstało w XIV wieku, w czasach króla Kazimierza Wielkiego. Wywodzi się ono z dawnej piastowskiej dzielniczki książęcej. Jego rozwój rozpoczął się od prowincji poprzez dominium, księstwo do województwa. Swój zasięg terytorialny zawdzięcza najmłodszemu synowi Bolesława III Krzywoustego, księciu Kazimierzowi Sprawiedliwemu, który rozszerzając prowincję (dominium) sandomierską, budował księstwo dzielnicowe dla siebie i swoich synów. W XII wieku przyłączył do prowincji sandomierskiej ziemię wiślicką i trzy kasztelanie nadpilickie (Małogoszcz, Skrzynno, Żarnów). Natomiast po raz pierwszy tytułu księcia (księżnej) sandomierskiej użyła w 1228 roku Grzymisława, żona Leszka Białego, podkreślając w ten sposób swoje prawa i małoletniego syna Bolesława do sukcesji po mężu. Chciała w ten sposób oddać roszczenia do spadku po bracie Konradzie Mazowieckim.

Po zjednoczeniu państwa polskiego w XIV wieku, w wyniku reformy administracyjnej, Kazimierz Wielki zastąpił dawne księstwa dzielnicowe nowymi okręgami i administracyjnymi - województwami, tłumaczonymi na łacinę jako *palatinaus*, od łacińskiego słowa *palatinus* - wojewoda. Otrzymały one herby ziemskie, do których nawiązuje obecny projekt nowego herbu województwa świętokrzyskiego.

Działania księcia Kazimierz Sprawiedliwego i jego następców, przyczyniły się więc do powstania regionu historycznego, którego granice utrzymały się, jak o tym była mowa wyżej, aż do 1975 roku, a pośrednio do chwili obecnej.

Wizerunek herbu województwa świętokrzyskiego przedstawia się następująco. Tarcza renesansowa od podstawy zaokrąglona, trójdzielna (podzielona w pas i słup). W polu pierwszym (1) herb benedyktynów łysogórskich; w polu drugim (2) herb województwa (ziemi) krakowskiego; w polu trzecim (3) herb województwa (ziemi) sandomierskiego.

1). Herb benedyktynów łysogórskich - w polu błękitnym podwójny krzyż złoty, którego wyższe ramię jest krótsze od dolnego.

Krzyż podwójny, niezależnie od określeń heraldycznych nosi też nazwę „krzyża arcybiskupiego”, „krzyża patriarchalnego”, a od XVII wieku „krzyża jerozolimskiego” i jest nierozłącznie związany z kultem i symboliką relikwii Drzewa Krzyża Świętego. Ksiądz Michał Nowodworski, nazywa go też karawaką (od miasta Caravaca w Hiszpanii w prowincji Murcja). Różnym od niego krzyżem jest lotaryński, którego ramię zewnętrzne, czyli wyższe, jest dłuższe od ramienia wewnętrznego. Do Europy „krzyż patriarchalny” dotarł z Bizancjum w formie relikwiarzy, tak zwany staurotek, których większa ilość powstała w Konstantynopolu za panowania cesarza Manuela I Komnena (1143-1180). Jego kult dla relikwii Drzewa Krzyża Św. był powszechnie znany. Znalazły się one jako dary na Rusi i Węgrzech, gdzie w roku 1169 otrzymał relikwiarz król Bela III (1172-1193) z okazji małżeństwa z Anną z Antiochii, poprzez które stawał się król węgierski szwagrem cesarza. Wprowadził on podwójny krzyż, ten symbol państwowy Bizancjum, na swoją pieczęć, a stąd do herbu Węgier, gdzie istnieje do dzisiaj. Podobnie na Słowacji, która od 1031 roku do 1918 należała do królestwa Węgier, podwójny krzyż jest obecnie głównym elementem w godle herbu tego państwa.

Do Polski stauroteki dotarły z Rusi i Węgier. Interesujący nas relikwiarz, przywiózł najprawdopodobniej do Krakowa król Węgier Stefan V w 1270 roku, gdzie posłużył do umocnienia układu zawartego przez króla Węgier z księciem krakowsko-sandomierskim Bolesławem Wstydlwym. Chodziło o uzyskanie poparcia ze strony księcia polskiego, w toczonym wówczas sporze pomiędzy Arpadami i Przemyślidami o spadek po austriackich Babenbergach, których ostatni przedstawiciel Fryderyk Bitny zginął w 1246 roku w zwycięskiej dla siebie bitwie.

Relikwiarz został w Krakowie, skąd w latach 1306-1308 został przekazany benedyktynom łysogórskim przez Władysława Łokietka. Od tego momentu rozpoczyna się w Polsce kult Drzewa Krzyża Świętego. Wysunął on klasztor świętokrzyski, fundację księcia Bolesława III Krzywoustego i komesa Wojysława z lat 1135-1138, na pierwsze miejsce wśród klasztorów polskich. Szczególną pozycję zdobył klasztor łysogórski za panowania króla Władysława Jagiełły, który otoczył klasztor szczególną opieką, wprowadzając podwójny krzyż patriarchalny do heraldyki jagiellońskiej, jako swój osobisty herb. Nie bez znaczenia dla tego wyniesienia klasztoru był fakt, że ówczesny wybitny opat świętokrzyski Mikołaj Drozdek był spowiednikiem króla. W planach Władysława Jagiełły, benedyktyni świętokrzyscy mieli prowadzić chrystianizację na Rusi.

Ze względu na znaczenie klasztoru benedyktynów świętokrzyskich w Polsce i jego położenia w sercu regionu, Górach Świętokrzyskich, jego herb został wybrany do „reprezentowania” województwa świętokrzyskiego w nowym złożonym herbie.

Za podstawę opracowania tego herbu mogą posłużyć reprodukowane w pracy M. Derwicha, *Benedyktyński klasztor Św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa-Wrocław 1992, pieczęcie: 1. konwentu łysogórskiego z 1447 roku (il. 3); 2. opata łysogórskiego z 1463 roku (il. 4). Ewentualnie herb klasztoru z najstarszej zachowanej jego kroniki z 1436 roku (il. 7). Za wzór może również posłużyć pieczęć Władysława Jagiełły, na której występuje podwójny krzyż, lub jego przedstawienie w herbie Pogoń z nagrobka króla znajdującego się w katedrze na Wawelu (zobacz też: S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie*, Warszawa 1993, il. 21-26, str. 31). Również ikonografia tego herbu podlegała zmianom. Bardzo często spotyka się równe ramiona obu krzyży. Pomocą w ustaleniu odpowiednich proporcji podwójnego krzyża może być relikwiarz koronacyjny królów polskich Drzewa Krzyża Świętego. Ten przypisywany również cesarzowi Manuelowi I Komnenowi relikwiarz, do Polski dostał się prawdopodobnie z Rusi po 1340 roku, przywieziony razem ze skarbem książąt ruskich. Po abdykacji król Jan Kazimierz wywiózł go do Francji, gdzie szczęśliwie ocalał do dzisiaj. W 1992 roku kustosz Muzeum Luwru, D. Gaborit-Chopin i J. Durand dokonali szczegółowej autopsji i pomiarów tej relikwii, ustalając jej ścisłe wymiary: wysokość 21 cm, długość ramion 6,7 i 9,3 cm, szerokość drzewca 1,9 cm, szerokość ramion 1,7 cm, maksymalna grubość 1,1 cm. Z podanych wymiarów brak tylko odległości pomiędzy ramionami krzyży. Niewykluczone, że również takie wymiary posiadał podwójny krzyż w relikwiarzu benedyktynów łysogórskich.

2). Herb województwa (ziemi) krakowskiego - w czerwonym polu orzeł biały zwrócony w prawo, z rozpostartymi skrzydłami, złotym dziobem i złotymi szponami. W XIV wieku, po zjednoczeniu państwa polskiego, był również jego godłem oraz osobistym herbem króla polskiego. Bibliografia dotycząca orła białego jest bardzo duża, do czego przyczyniła się również rocznica 700-lecia funkcjonowania orła białego jako godła państwa polskiego, która minęła w 1995 roku. Z tej okazji wydano pracę: „Orzeł biały - 700 lat herbu państwa polskiego”, Warszawa 1995, w której zamieszczona została bogata ikonografia poświęcona orłu.

W Kielcach w skarbcu katedry, znajdują się dwa zabytki pochodzące z czasów króla Kazimierza Wielkiego, na których znajduje się przedstawienie orła. Pierwszym z nich jest Relikwiarz św. Magdaleny z roku 1370 (il. 15, str. 85, wyżej wymienionej pracy z 1995 roku), a drugim kielich ofiarowany kościołowi w Stopnicy (zob. il. 11, str. 86, wyżej wymienionej pracy z 1995 roku).

3). Herb ziemi sandomierskiej - znajdują się w nim podziały tarczy i figury powstałe z przecięć pola (pasy), będące właściwością heraldyki zachodnioeuropejskiej.

a. w polu prawym, czerwonym, cztery pasy srebrne.

b. w polu lewym, błękitnym, dziewięć gwiazd złotych sześciopromiennych w trzech rzędach, po trzy gwiazdy.

Wzorem dla powstania tego herbu był herb węgierskich Andegawenów (w polu prawym czerwonym cztery pasy srebrne, w polu lewym błękitnym lillie złote). Z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że herb województwa sandomierskiego powstał w latach 1355-1370, po podpisaniu przez Kazimierza Wielkiego w Budzie w 1355 roku, układów sukcesyjnych w sprawie następstwa tronu w Polsce z Andegawenami, w obecności dygnitarzy obu królestw, w tym urzędników ziemi sandomierskiej. Pole prawe w herbie województwa sandomierskiego jest identyczne jak w herbie węgierskich Andegawenów. W polu lewym lillie zostały zastąpione gwiazdami. Ustawienie gwiazd i ich ilość, można

z dużym prawdopodobieństwem odnieść się do występujących w XIV wieku na terenie województwa sandomierskiego trzech ziem, obejmujących większy obszar niż kasztelania czy powiat (sandomierskiej, wiślickiej, radomskiej), na terenie których znajdowało się początkowo dziewięć powiatów sądowych, gdzie odbywały się ziemskie roczki sądowe (sandomierski, wiślicki, radomski, chęciński, opatowski, szydlowski-stopnicki, stężycki, pilźnieński i tarnowski).

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że praktycznie od chwili jego powstania do końca XVIII wieku, ilość elementów w ikonografii tego herbu, ich ustawienie w tarczy, jak również jego barwy, ulegały częstym zmianom. Praktycznie nie udało się osiągnąć jednego obowiązującego przedstawienia. Problem ten wymaga oddzielnych badań. Dla przykładu: w opisie chorągwi bitwy grunwaldzkiej z 1410 roku Jan Długosz podaje siedem gwiazd. W przypisywanych temu autorowi "Klejnotach", z drugiej połowy XV wieku, gwiazd jest dwanaście. W rękopisie tego herbarza z połowy XVI wieku (tzw. rękopisie arsenalskim) gwiazd jest dwanaście, ale obok trzech pasów czerwonych występują trzy złote. W innej kopii tego herbarza z 1575 roku (tzw. rękopisie Kamienia), w polu prawym są trzy pasy czerwone i trzy srebrne, a w polu lewym błękitnym jest dziewięć gwiazd złotych. Niewątpliwie siedem gwiazd w opisie chorągwi z 1410 roku Jana Długosza potwierdza wyżej postawiony wniosek, że były one odbiciem ilości powiatów. Później o tym związku ilości gwiazd z powiatami zapomniano, a w ikonografii herbu województwa pojawiło się od dziewięciu do osiemnastu gwiazd. Problem ten znajduje odbicie w całej serii drzeworytów staropolskich, gdzie w ogóle zostawiono lewe pole puste. Podobnie pasy i ich barwa; od trzech do czterech - srebrne lub złote. Bardzo dobrze widać ten problem w trzech zachowanych egzemplarzach druku urzędowego, jakim był statut Jana Łaskiego z 1506 roku (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, perg. nr. 5632; Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygnatury. BN XVI F 69. BN XVI f337).

Herb ten jest zbudowany według najlepszych zasad heraldyki. Pod względem łączenia barw ich symboliki, nawiązuje do wzorów tworzenia herbów w średniowieczu. W heraldyce obowiązuje zasada, że nie kładzie się metalu na metal, barwy na barwę. Według katalogu Sicillusa około (1450 roku), "*Le blason des couleurs en armes*", podają symbolikę kolorów występujących w herbie województwa świętokrzyskiego. Barwa złota symbolizuje świetność, doskonałość, mądrość, szacunek, wybitność. Z kolei barwa srebrna - czystość, rozsądek, radość, szlachetność. Barwa czerwona symbolizuje zwycięstwo, panowanie, waleczność. Ostatnia barwa z występujących w herbie - błękitna - symbolizuje wierność, skromność, oddanie. Inną istotną zasadą rządzącą tworzeniem herbów, była ważność pól w podzielonej tarczy. Pole pierwsze symbolizowało nie tylko przedstawiciela rodu, ale niosło również ze sobą pamięć o jego tradycji i świetności. W przypadku herbu województwa świętokrzyskiego pierwsze pole zarezerwowane jest dla wyobrażenia ikonograficznego województwa świętokrzyskiego (złoty krzyż patriarchalny), a pole drugie dla orła i państwa polskiego. Pole trzecie zajęte przez herb dawnego województwa sandomierskiego symbolizuje podstawę terytorialną województwa świętokrzyskiego. Kolejność ta jest zgodna nie tylko z zasadami heraldyki, ale także z tradycją i historią tego regionu.